

ОЗЕРСКИЙІгор Володимирович
ozerskuy-i-v@ukr.net

УДК 347.962.2

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ В УМОВАХ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ НА ПРИКЛАДІ СКОЄННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ

THE USE OF SPECIAL PSYCHOLOGICAL KNOWLEDGE IN COMPENSATION FOR NON-PECUNIARY DAMAGE ON THE EXAMPLE OF A TRAFFIC ACCIDENT

д.ю.н., професор,
Чорноморський національний
університет імені Петра
Могили

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2021.2.4>

OZERSKYI Ihor Volodymyrovych – Doctor of Law, Professor, Petro Mohyla Black Sea National University

У статті висвітлено теоретико-прикладний зміст дослідження висновків спеціалістів-психологів чи експертів у галузі права з питань визначення рівня спричинення моральної шкоди фізичній особі та заявлення позову про її відшкодування. Окремо зосереджується увага на врахуванні цивільним судочинством європейських стандартів розуміння спричиненого психофізіологічного травмування особи як основного чинника в задоволенні позовних вимог щодо відшкодування моральної шкоди.

* * *

The theoretical and practical questions of compensation for moral damage in civil legal proceedings on the basis of studying materials of court cases of national courts and analysis of judgments of the European Court of Human Rights are researched. In the context of the above, an author's approach in applying the norms of civil procedural legislation to optimize the mechanism of compensation for moral damage is proposed. The author stresses the need for the court to take into consideration the conclusions of psychologists or experts in the field of law on determining the level of moral harm to a person who is consistent with the principle of fair trial. As for the advice provision (conclusion, excerpt from a protocol etc.) of a psychologist to the evidence status in a civil case, there are important arguments in favor of this that laid in the relevant procedural law by the legislator. The legislator in Part 1 of Art. 76 (name – "Evidence") of the CPC of Ukraine has written that evidences are any data on the basis of which the court establishes the presence or absence of circumstances (facts) which are substantiating the demands and objections of the participants of the case, and other circumstances that are relevant for the resolution of the case. In this case, the plaintiff should give the court a conclusion of the individual psychological consultation or extraction from the protocol of such psychological examination, which will determine the degree of moral hazard and the statement (definition) of its size in cash equivalent. Such a conclusion should preferably be filed together with a statement of claim or separately by way of a statement of claim under Art. 83 of the CPC of Ukraine about admission as evidence of causing non-pecuniary damage to materials of the case «extraction of the protocol of the individual psychological. We believe that the mechanism for providing compensation for moral harm to a person in the course of civil proceedings should take place, in addition to the conclusion of a specialist (expert) – a psychologist and other circumstances determined by the Law, also taking into account the amount of salary established by the legislation at the moment of consideration of the case by the court for each month of stay of the plaintiff in a state dispute (conflict) with the defendant.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, моральна шкода, суд, психологічні знання, експертиза, формула, розмір шкоди

Keywords: European Court of Human Rights, moral damage, court, psychological knowledge, expertise (examination), formula, the amount of damage

ВСТУП

Право на відшкодування спричинених дорожньо-транспортною пригодою (ДТП) збитків реалізується шляхом подання потерпілою особою позову безпосередньо на винну у ДТП особу або на страхову компанію. Такі висновки зроблені Верховним Судом (ВС) у Постанові № 754/1114/15-ц від 14 лютого 2018 р. та ВП ВС у Постанові № 14–176 цс 18 від 04 липня 2018 р. У цій статті нами для прикладу обраний варіант із реалізації потерпілим права позиватися безпосередньо на страхову компанію відповідно до лімітів відповідальності страховика визначеного в його договірних зобов'язаннях, адже як зауважено у п. 2 ч. 2 постанови Пленуму ВССУ № 4 від 01.03.2013 р. «Про деякі

питання застосування судами законодавства, у вирішенні спорів про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки», «відшкодування шкоди є відповідальністю, а не грошовим зобов'язанням, яке виникає з договірних зобов'язань».

Окремим організаційно-правовим та психологічним аспектам проблеми відшкодування моральної шкоди у цивільному судочинстві присвячені роботи вітчизняних та закордонних вчених, зокрема М. Глянтича, О. Дзери, О. Ерделевського, А. Загоруйко, М. Костицького, В. Коновалової, Г. Коваленко, М. Сірого, І. Лісної, В. Паліюка, О. Сіроткіна, К. Флейшиць, О. Шевченко, С. Шимон, І. Добоша, А. Конф, М. Мейер, Й. Пановіч-Ліпської, М. Сафян, Ф. Судре, Е. Войнічка, В. Петренка, В. Марчака, С. Шимона та ін.,

проте наявний стан дієвого механізму застосування чинного національного законодавства та між народних нормативно-правових актів стосовно відшкодування моральної шкоди, спричиненої потерпілій особі за наслідками скоєння ДТП потребує подальшого вдосконалення.

МЕТА роботи – вироблення дієвих юридично-пси-хологічних механізмів відшкодування моральної шкоди спричиненими наслідками ДТП.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі дослідження використовувалися методи системного аналізу (*уможливив здійснити аналіз фундаментальних положень сучасної теорії цивільної науки та юридичної психології у питаннях ефективних механізмів відшкодування моральної шкоди за наслідками ДТП*), а також формально-юридичний (для співставлення рішень національних судів та практики ЄСПЛ відносно задоволення позовів про моральні відшкодування); абстрактно-логічний (для формулювання висновків).

РЕЗУЛЬТАТИ

Як відомо, право особи на відшкодування моральної шкоди насамперед гарантується Конституцією України (ст.ст. 32, 56, 62). У правовій позиції ВСУ (Рішення № 6-28008св10 від 13.07.2011 р.) справедливо зауважено, що моральну шкоду, зважаючи на її сутність, неможна відшкодувати у повному обсязі, оскільки немає (і не може бути) точних критеріїв майнового виразу душевного болю, і, зважаючи на це, будь-яка компенсація моральної шкоди не може бути адекватною дійсним стражданням, тому її розмір може мати суто умовний вираз». Означене положення відображене й у п. 6.4 методичних рекомендацій Міністерства юстиції України від 13.05.2004 р. № 35–13/797.

Загальні підходи до відшкодування моральної шкоди, сформульовані Верховним Судом у постанові від 10.04.2019 р. у справі № 464/3789/17. Зокрема, Верховний Суд дійшов висновку, що адекватне відшкодування моральної шкоди за порушення прав людини є одним з ефективних засобів юридичного захисту. Як відомо, згідно із ч. 3 ст. 23 ЦК України у разі визначення розміру відшкодування моральної шкоди враховуються вимоги розумності і справедливості. З огляду на те, що «розумність» і «справедливість» є оціночними поняттями, суди, як наголошено у п. 58 Постанови ВС від 27.11.2019 р. № 750/6330/17, мають широкий діапазон розсуду під час визначення розумного та справедливого (співмірного) розміру відшкодування моральної шкоди».

Що стосується оціночних суджень, цю вимогу неможливо виконати і вона є порушенням самої свободи поглядів, яка є основою складовою права, гарантованого ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (*рішення Європейського суду з прав людини в справі «Лінгенс проти Австрії»*). Аналогічну позицію ВССУ зазначено в ухвалі від 31 травня 2017 р. в справі № 757/17511/15-ц. Суд відхилив касаційну скаргу та погодився із висновком суду попередніх інстанцій про відмову у позові, зважаючи на те, що висловлювання відповідачів є критикою та оціночними судженнями, оскільки є лише вираженням

їх особистих поглядів про процеси, пов'язаних зі схемами позивача, і в жодному разі не ствердженням про конкретні дії в цьому позивача. Схожа позиція відображена й у Постанові судової палати КЦС у складі ВС від 08 травня 2018 р., справа № 369/1052/16-ц, провадження № 61–13715св18.

З огляду на засади розумності й справедливості, національними судами на основі висновків психологів (*рішення Апеляційного суду м. Києва, справа № 22–2142 від 06 червня 2017 р., унікальний № 756/3562/16-ц; рішення Голосіївського суду м. Києва, № 752/20921/16-ц від 06.06.2017 р.; рішення Дзержинського районного суду м. Харкова, № 642/2153/18 від 14.11.2018 р.; рішення ВС у справі, № 761/24076/15-ц від 15 листопада 2018 р.; рішення Рівненського апеляційного суду, справа № 569/5394/18 від 15 жовтня 2019 р.; рішення Чернігівського окружного адміністративного суду, № 620/50/20 від 14 лютого 2020 р.; рішення Іванківського районного суду Київської області, № 366/685/20 від 26 червня 2020 р.*) задовольняються позовні вимоги відносно відшкодування моральної шкоди.

Висновок спеціаліста у галузі психологічного дослідження, як зазначено в рішенні Київського апеляційного суду, № 757/25592/19-ц від 17 жовтня 2019 р., «є належним доказом моральної шкоди і повністю відповідає критеріям письмового доказу відповідно ст. 95 ЦПК України», а пізніше подібну позицію підтримав і Верховний Суд у постанові № 754/4142/18 від 14 лютого 2020 р., адже норми моралі, значно ширші від звичних судам приписів права. Якраз у цьому разі висновок психолога або протокол такого психологічного обстеження слугує для суду переконливою підставою визначення міри заподіяння моральної шкоди та заявленню (*визначення*) її розміру у грошовому еквіваленті. Що стосується надання такому протоколу психологічної консультації статусу доказу у судовому процесі з цивільної справи, то тут є вагомі на користь цього аргументи, закладені у відповідних нормах процесуального права самим законодавцем (п. 1 ч. 2 та ч. 1 ст. 76 ЦПК України).

Верховний Суд України у п. 5 ч. 2 Пленуму ВСУ № 4 від 31.03.1995 р., визначив коло обставин, які підлягають з'ясуванню під час вирішення судом питання стосовно відшкодування моральної шкоди, а саме: 1) наявність моральної шкоди; 2) протиправність діяння її заподіявача; 3) наявність причинного зв'язку між шкодою і протиправним діянням заподіявача; 4) наявність вини останнього у заподіянні шкоди. А згідно з п. 17 цієї ж Постанови суддя повинен витребувати від позивача подання доказів про завдану моральну шкоду. Суд оцінює належність, допустимість та достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності (ч.ч. 1, 2 ст. 89 ЦПК України). Тож і виходить, що обсяг моральної шкоди завжди залежить від ступеня готовності психіки конкретної особистості, протидіяти конкретній психотравмуючій події.

У практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у справах присудження компенсації моральної шкоди також здійснюється з огляду на об'єктивні оцінки психотравмуючої ситуації (Рішення ЄСПЛ у справах: «Антоненков та інші проти України» від 22.11.2005 р. (Заява № 14183/02, п. 71), «Шевченко

проти України» від 4.04.2006 р. (Заява N 32478/02), «Рисовський проти України» від 20.10.2011 р. (Заява № 29979, п. 86, 89), «Дземюк проти України» від 4.09.2014 р. (Заява № 42488/02). Також, для прикладу варто згадати рішення ЄСПЛ «Полтораченко проти України» від 18.01.2005 р. (Заява N 77317/01), де Суд з огляду на обставини справи, ствердно розглядає заявника як такого, що зазнав певного розчарування та страждання, а тому на засадах справедливості, присудив заявнику компенсацію моральної шкоди.

Як відомо, згідно зі ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», суди застосовують під час розгляду справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права. Більш того, Верховний Суд (постанова від 12.09.2018 р. у цивільній справі № 335/11779/16-ц, постанова від 24.04.2018 в адміністративній справі № 459/1629/15-а та постанова від 04.04.2018 р. в адміністративній справі № 339/169/16-а) та місцеві суди (рішення від 15.07.2019 р. у справі № 243/3879/19), теж підтримуючи практику ЄСПЛ у своїх рішеннях, вимагають сторону позову належно, доказово доводити (аргументувати) заявлений розмір моральної шкоди виходячи з глибини, тривалості та інтенсивності моральних (душевних) страждань особи.

Отже, способом захисту прав та інтересів потерпілої особи (позивача) згідно з п. 9 ч. 2 ст. 16 ЦК України та п. 22.1. ст. 22 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 01.07.2004 р. № 1961-IV, може бути обрано звернення до відповідного суду з позовною заявою про відшкодування (немайнової) моральної шкоди та її стягнення безпосередньо з відповідача (*страхова компанія*) на ґрунті представленого психологічного дослідження особистості потерпілого від ДТП, зокрема рівня його душевних страждань.

Адже, як відомо, стан психологічного здоров'я потерпілого (позивача) унаслідок спричиненого іншою особою – порушником ДТП, потребує відновлення, зокрема у розумінні повного фізичного, душевного й соціального благополуччя. Окрім іншого, такий стан *психологічного (психічного) здоров'я* цілком узгоджується зі змістом окремих положень Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 01.07.2004 № 1961-IV, а саме: ст. 6 (назва – «Страховий випадок»). Страховим випадком є ДТП, що сталася за участю забезпеченого транспортного засобу, внаслідок якої настає цивільно-правова відповідальність особи, відповідальність якої застрахована, за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю потерпілого), п. 9.3. ст. 9 (назва – «Страхова сума»).

Шкодою, заподіяною життю та здоров'ю потерпілого внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, є: моральна шкода, що полягає у фізичному болю та стражданнях, яких потерпілий – фізична особа зазнав у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я. До того ж у ст. 3 (назва – «Поняття й терміни, що вживаються в законодавстві про охорону здоров'я») Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. № 2801-XII, зако-

нодавець дає чітко зрозуміти, що здоров'я – це стан повного фізичного, душевного й соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів. Ч. 1 ст. 1167 ЦК України встановлює загальне правило, відповідно до якого відповідальність за заподіяння моральної шкоди настає за наявності загальної підстави – наявності моральної (немайнової) шкоди, а також за наявності всіх основних умов відповідальності, а саме: неправомірної поведінки, причинного зв'язку та вини заподіювача. Отже, шкода, завдана з вини іншої особи, відшкодовується винною особою (п. 1 ч. 1 ст. 1188 ЦК України), або страховиком (страхова компанія). Цей страховик, хоч і не завдав шкоди, але є зобов'язаним суб'єктом перед потерпілими, яким він, як вписано у п. 35 Постанови ВП ВС від 04 липня 2018 р. провадження № 14-176цс18, виплачує страхове відшкодування замість завдавача шкоди у передбаченому Законом України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» порядку.

ВИСНОВКИ

На підставі вищевикладеного, суд керуючись: п. 9 ч. 2 ст. 16, ст.ст. 22, 23, 1167, 1187, 1195 ЦК України; ст.ст. 3, 4, 5, 10, 11, 14, 28, 76, 95, 118–120, 175, 184 ЦПК України; ст. 6, п. 9.3. ст. 9, п. 23.1. ст. 23, 26–1 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 01.07.2004 № 1961-IV; ч.ч. 5, 6 ст. 13 та ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII; ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. № 3477-IV; ст. 3 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. № 2801-XII; п. 1, ч. 2 п. 5, п. 4 постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» № 4 від 31.03.1995 р.; правовою позицією ВСУ, № 6–28008св10 від 13.07.2011 р.; рішення ЄСПЛ у справах: «Антоненков та інші проти України» від 22.11.2005 р. (Заява № 14183/02, п. 71), «Шевченко проти України» від 04.04.2006 р. (Заява N 32478/02), «Рисовський проти України» від 20.10.2011 р. (Заява № 29979, п. 86, 89), «Дземюк проти України» від 04.2014 р. (Заява № 42488/02), «Полтораченко проти України» від 18.01.2005 р. (Заява N 77317/01) задовольняє позовні вимоги позивача.

Список використаних джерел

1. Верховна Рада України: Офіційний вебпортал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
2. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
3. Європейський суд з прав людини URL: <https://www.echr.coe.int/>

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine: Official web-portal. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (in Ukrainian).
2. Unified state register of court decisions. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (in Ukrainian).
3. European Court of Human Rights. URL: <https://www.echr.coe.int/>